

Bazı müellifler Medine'de Âir ve Sevr adında dağlar bulunmadığını, bunların Mekke civarında yer aldığını iddia ederlerse de bu yanlıştır. Çünkü Mekke'de olduğu gibi Medine civarında da Sevr ve Âir adlı dağlar vardır. Bazı âlimler Medine'nin haremının Mekke'nin haremî gibi olmayıp harem kelimesinin Medine için tâzim ve saygı mânasında kullanıldığını, ağaç kesmek, ot yolmak ve avlanmak gibi yasakların hicretten bir müddet sonra kaldırıldığını ve bu tür faaliyetlerin serbest bırakıldığını söylerler.

AHMET AĞIRAKÇA

**Hız. Ebû Bekir'in kızı ve
Hız. Peygamber'in hanımı.**

Bi'setin 4. yılında (614) Mekke'de doğdu. Onun daha önce doğduğunu ve dolayısıyla Hz. Peygamber ile evlendiğinde on dört ile on sekiz yaşlarında olduğunu ileri süren bazı çağdaş araştırmacıların (bk. Süleyman Nedvî, V, 12-25; Akkād, s. 39, 59-60) dayandıkları rivayetler sağlam değildir. İbn İshak, Hz. Ebû Bekir'in daveti ile müslüman olanları sıralarken Hz. Âişe'nin de adını verir ve o sıralarda yaşının küçük olduğunu zikreder. Hz. Âişe'nin, "Ben ebeveynimi bildim bileli onları müslüman buldum" (Bu-hârî, "Kefâlet", 4) ifadesinden kendisinin bi'set-i nebeviyyeden sonra doğduğu anlaşılmaktadır. Çocukluğu hakkında fâzla bilgi yoktur. Hz. Peygamber ile nikâhı hicretten önce Mekke'de kıyılmıştır. Babası Resûl-i Ekrem ile daha önce hicret ettiği için aynı yıl (622) annesi, ağabeyi Abdullah, kız kardeşi Esmâ, Hz. Peygamber'in hanımı Sevde, kızları Fâtıma ve Ümmü Külsüm ile birlikte Medine'ye hicret etti. Önceleri Medine'nin havasına alışamadığı için babası gibi rahatsızlandı. Ancak kısa bir süre sonra sağlığına tekrar kavuştu. Hicretin 2. yılı Şevval ayında (Nisan 624, iki bayram arasında) Hz. Peygamber'le evlendi (Zehebî, II, 141-

H. Âişe'nin iştirak ettiği en mühim seferlerden biri, hicretin 5. yılı (bazı kaynaklara göre 6. yıl) Şâban ayındaki (Ocak 627) Benî Mustalîk Gazvesi'dir. H. Peygamber sefere çıkarken H. Âişe'yi de yanına almış, savaş sonrası Medine'ye dönülürken ordunun konakladığı bir yerde H. Âişe devesinden (mahmil) inip bir ihtiyacını gidermek için ordugâhtan biraz uzaklaşmış, dönüşünde boynundaki gerdanlığın düştüğünü farketmişti. Gerdanlığı aramaya çıktığı sırada onun mahmilde olduğu düşünülmekle orduya hareket emri verilmişti. H. Âişe geri dönüşüne konak yerinde kimseyi bulamadı.

ve kendisini almaya gelecekleri ümidiyle beklemeye başladı. Ordunun artçısı Safvân b. Muattal Hz. Âişe'yi görünce onu devesine bindirip orduya yetiştirdi. Bu savaşa katılmış olan münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selül, Hz. Âişe aleyhine iftira ve dedikoduya başladı. Bazı müslümanlar da onun bu çirkin iftirasına alet oldular. Hz. Peygamber ve Âişe'nin ebeveyni dedikodular sebebiyle çok üzüldüler. Savaş dönüşü bir ay kadar hastalanan Hz. Âişe, kendisine yapılan bu iftirayı çok sonra tesadüfen öğrendi, Hz. Peygamber'den izin alıp babasının evine gitti ve üzüntüsünden günlerce ağlayıp ıstırap çekti. Nihayet Nûr sûresinin 11-21. âyetleri nâzil oldu ve Allah Teâlâ yapılan dedikoduların tamamen asılsız olduğunu ve Âişe'ye iftira edildiğini bildirdi. Bu âyetlerin nâzil olmasıyla çok sevinen Hz. Ebû Bekir ile hanımı Ümmü Rûmân, kızlarına Hz. Peygamber'e gidip teşekkür etmesini söyledilerse de Hz. Âişe, "Hayır! Vallahi gitmem! Ben yalnızca suçsuz olduğumu ortaya çıkaran Allah'a hamdederim" dedi (Buhârî, "Şehâdât", 15) (daha geniş bilgi için bk. İFK). Hz. Âişe katıldığı bir başka seferde (Mekke fethi yahut Zâtürrikâ') kardeşi Esmâ'dan ödünç aldığı gerdanlığı yine kaybetti. Hz. Peygamber gerdanlığın aranması için bazı kimseleri gönderdi. Müslümanlar susuz bir yerde bulunuyorlardı. Sabah namazı vakti yaklaştığı ve su da olmadığı için gerek Hz. Ebû Bekir gerekse diğer bazı müslümanlar Hz. Âişe'ye çok kızdılar. Bunun üzerine teyemmüm âyeti nâzil oldu. Babası ve diğer müslümanlar hayırlı bir işe vesile olduğu için ona dua ettiler.

Hız. Peygamber hicretin 11. yılı Safer ayının (Mayıs 632) son haftasında rahatsızlanınca, diğer hanımlarının iznini alarak Hz. Âişe'nin odasına geçti ve mübârek başı onun kucağında olduğu halde vefat etti ve onun odasına defnedildi. On sekiz yaşında dul kalan Hz. Âişe, Peygamber hanımlarının başkalarıyla evlenmelerini yasaklayan Kur'an hükümüne uyarak bir daha evlenmedi. Hz. Peygamber'den sonra kırk yedi yıl daha yaşadı ve altmış beş (veya atmış altı) yaşında iken 17 Ramazan 58 (14 Temmuz 678) Çarşamba gecesi, vitir namazını kıldıktan sonra Medine'de vefat etti. 56, 57 veya 59 yıllarında 19 veya 13 Ramazan'da vefat ettiği de rivayet edilmiştir. Ölümü Medine'de büyük bir üzüntüyle karşılanmış, cenazesi aynı gece kaldırılmıştır. Kadınlar da dahil olmak üzere Medine ve civarındaki bölgeler-

de yaşayan bütün halk geceleyin Cennetü'l-Bakî'a gelmiş, cenaze namazı mezarlığın ortasında Medine vali vekili Ebû Hüreyre tarafından kılınmış, vasiyeti üzerine Bakî'a defnedilmiştir. Onu kabre erkek ve kız kardeşlerinin çocukları (Kâsım b. Muhammed, Abdullah b. Abdurrahman, Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman, Urve b. Zübeyr ve Abdullah b. Zübeyr) koymuşlardır.

Hız. Âişe gelişmesini, yetişmesini ve şahsiyetinin olgunlaşmasını Peygamber evinde tamamlama imkânı buldu. Çocuğu olmadı. Bununla birlikte, Araplar'da anne ve babaların büyük erkek çocuğun adını künye olarak almaları âdeti sebebiyle bir künyesi olmadığına üzüldüğünü söyleyince, Hz. Peygamber ona kız kardeşi Esmâ'nın oğlu Abdullah b. Zübeyr'e nisbetle Ümmü Abdullah künyesini vermişti. Hz. Peygamber onu çok sevdiği için kendisine Ayşe (عائشة), Uveys (عويش) ve Âiş (عائش) diye de hitap ederdi. Ayrıca beyaz tenli olmasından dolayı Hz. Âişe'ye Humeyrâ (حميراء) denildiği, kendisine Hz. Peygamber'in bu şekilde hitap ettiği de rivayet edilmiştir. Hz. Ali bir hadis rivayetinde ondan "Resûlullah'ın sevgilisi" (خليفة رسول الله) diye söz etmiş, tâbiînden Mesrûk ise Hz. Âişe'den rivayet ettiği hadislerin senedinde, "Allah'ın sevgilisinin sevgilisi, semadan inen âyetle temiz çıkan" ifadesini kullanmıştır. Hz. Âişe ile Hz. Peygamber arasındaki aile bağı sevgi, anlayış ve hürmet esası üzerine kurulmuştur. Kendisine büyük yakınlık ve sevgi gösteren Hz. Peygamber ile koşu yaptığı, onun omuzuna dayanarak Mescid-i Nebvî'de mızraklarıyla savaş oyunları oynayan Habeşliler'i seyrettiği ve Hz. Peygamber'e nazlanmaktan hoşlandığı bilinmektedir. Hz. Peygamber de onunla bir arada bulunmaktan, bilhassa gece seyahatlerinde kendisiyle sohbet etmekten, davetlere onunla birlikte katılmaktan (bk. Müslim, "Eş'ribe", 139), sorularına cevap vermekten pek memnun olurdu. Esâsen Hz. Âişe zekâsı, anlayışı, kuvvetli hafızası, güzel konuşması, Kur'an-ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'i en iyi şekilde anlamaya çalışması gibi vasıfları sayesinde Hz. Peygamber'in yanında müstesna bir mevki kazandı. Hz. Peygamber onun kabiliyetlerinin gelişmesine yardım edince baba evindeki eğitimi, vahyin aydınlatıldığı Peygamber evinde daha da gelişti, olgunlaştı ve derinleşti. Bilemediklerini, anlayamadıklarını, eksik ve yanlışlarını, hatta Kur'an ile Hz. Peygamber'in hadisleri arasındaki kendi

anlayışına göre farklılık arzeden hususları Hz. Peygamber'e sormak ve onunla müzakere etmek gibi güzel bir alışkanlığı vardı.

Hız. Peygamber, hanımları arasında Hz. Hatice'den sonra en çok onu sevmiş, dünyada en çok kimi sevdiği sorusuna karşılık olarak onun adını vermiş ve bu sevgisini dile getirmiştir. Hanımları içinde yalnızca Âişe ile birlikte bulunduğunda kendisine vahiy geldiğini açıklaması, onun diğer hanımlarından daha faziletli olduğunu ve Hz. Peygamber'in ona duyduğu sevginin -Zehebî'nin dediği gibi- ilâhî kaynağa dayandığını göstermektedir (A'lamü'n-nübela', II, 141-143). Sahâbîler Hz. Peygamber'e sunacakları hediyeleri onun odasında bulunduğu günlerde takdim ederlerdi. Hanımları arasında Hz. Peygamber'i en fazla kıskanan ve sevgisini kazanmak için en çok gayret sarfeden de o idi. Hz. Peygamber'in çok sevdiği ve hâtırasını daima canlı tuttuğu Hz. Hatice'yi bile kıskanır ve bu husustaki hislerini Resûl-i Ekrem'e ifade etmekten çekinmezdi. Hz. Peygamber de ona Hz. Hatice'nin faziletlerini sayar, ondan çocukları olduğunu söylerdi.

Ev işlerini kendisi yapardı. Hz. Peygamber ile beraberken onunla sohbet eder ve nâfile ibadet ile meşgul olurdu. Kadınlarla namaz kılarken onlara imamlık ederdi.

Hız. Peygamber'e karşı beslediği derin sevgi yanında ona itaat ve emirlerine dikkat etmekle de temayüz etmişti. Geceleri namaz kılar, günlerinin çoğunu oruçla geçirirdi. Kimsenin aleyhinde konuşmayı sevmezdi. Kanaatkâr, mahviyetkâr, mütevazı, aynı zamanda vakur ve cömert idi. Öksüz ve fakir çocukları himayesine alır, onların terbiye ve yetiştirilmesine itina eder, sonra da kendilerini evlendirirdi. Birçok köle ve câriyesini âzat etmiştir; bazı rivayetlerde sayıları altmış iki olarak zikredilen bu âzatlılardan bir kısmı ilim ve hadisle meşgul olmuştur. Hz. Peygamber'in diğer hanımlarıyla, kızı Fâtıma, Hz. Ali ve diğer sahâbîlerin faziletlerine dair birçok hadisi rivayet etmek ve onları ümmete tanıtmak suretiyle âlicenap olduğunu da göstermiştir.

Siyasî Hayatı. Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in halifelîği sırasında herhangi bir siyasî faaliyette bulunmadı. Onun her iki halife ile münasebetleri karşılıklı saygı ve anlayış içerisinde geçti. Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in verdiği bazı arazi gelirlerini ümmehâtûl-

mü'minîne, kızı da dahil olmak üzere, aynen vermeye devam etti. Vefatından önce çok sevdiği kızına, Bahreyn'deki bir araziye *iktâ** olarak bıraktı. Ayrıca kendisinin Hz. Peygamber'in yanına defnedilmesi için ondan izin aldı.

Hız. Ömer, Hz. Âişe'ye yılda on iki bin dirhem tahsis etti. Bu miktar Hz. Peygamber'in diğer hanımlarının gelirlerinden fazla idi. Hız. Ömer kadınlarla ilgili fikhî meselelerde daima Hz. Âişe'nin görüşünü alırdı. Bir suikast sonucu ağır yaralanınca, Hz. Peygamber'in ayak ucuna defnedilmesi için, kızı Hafsa vasıtasıyla ondan izin istedi. Hz. Âişe kendisi için düşündüğü bu yere, "Ömer'i kendime tercih ederim" diyerek onun defnedilmesine izin verdi ve böylece büyük bir feragat ve kadirşinaslık örneği gösterdi. Hız. Ömer'in defnedilmesine kadar Resûlullah'ın kabrini serbestçe ziyaret ederken daha sonra ziyaretlerine örtünerek devam etti.

Hız. Osman'ın on iki yıllık hilâfetine birinci yarısında ilk iki halife dönemindeki hayatını sürdürdü. Ancak Hız. Osman'ın bazı karar ve tasarruflarının aleyhinde faaliyetlerin başladığı ikinci devrede, halifeye karşı son derece sert davranan muhalefet hareketinin başında yer aldı. Çeşitli bölgelerden şikâyet için Medine'ye gelenler ondan halifeyi bazı tayinlerden vazgeçirmesini istiyorlardı. Bu sebeple, halifenin süt kardeşleri olan Mısır Valisi İbn Ebû Serh ile Küfe Valisi Velîd b. Ukbe'nin azledilmelerini ısrarla talep etti. Öte yandan halife, Abdullah b. Mes'ûd ile Ammâr b. Yâsir'den kendilerinde bulunan mushaf-ları getirip teslim etmelerini istemiş, teklifi kabul edilmeyince onlara karşı menfî bir tavır takınmıştı. Bunun üzerine Hz. Âişe halifenin istifa etmesini istedi. Hız. Osman'ın onun şikâyetlerinden ve muhalefetinden çok rahatsız olduğu rivayet edilir.

Böylece siyasî olaylara karışan Hz. Âişe, Hız. Osman'ın evinde muhasara edildiği sırada hacetmek üzere Medine'den ayrılıp Mekke'ye gitti. Başta Mervân b. Hakem olmak üzere bazı kimseler böyle kritik bir dönemde onun Medine'de kalmasını istediler; ancak o bu istekleri reddetti. Halifenin şehid edildiğini, yerine Hz. Ali'nin halife olduğunu Medine'ye dönerken yolda Talha ve Zübeyr'den öğrendi. Onlar Hz. Ali'ye istemeyerek biat ettiklerini, fakat daha sonra bu biattan vazgeçtiklerini söylediler. Bunun üzerine Hz. Âişe onlarla birlikte Mekke'ye döndü. Hız. Osman'ın

öldürülmesine karşı çıkanlar ile bilhas-sa Ümeyyegoğulları'nın bazı mensupları onun etrafında toplanarak halifenin intikamını almak ve müslümanlar arasındaki ihtilâflara son vermek üzere, Medine veya Şam yerine Basra'ya gitmeye onu ikna ettiler. O da etrafına toplananlarla birlikte, iddia edildiğinin aksine, Hz. Ali'ye karşı hiçbir kışkırtıcılığı olmadığı halde Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmak ve müslümanları içinde bulundukları fitneden kurtarmak için Basra'ya hareket etti. Nitekim Hav'eb'den geri dönmek isteyince başta Zübeyr olmak üzere hemen herkes ondan geri dönmemesini rica etmiş ve belki de Allah Teâlâ'nın onun sayesinde müslümanlar arasında barış ve huzuru temin edeceğini söylemişlerdi. Yine Amre bint Abdurrahman'ın rivayetine göre Hz. Âişe, iki mümin grup arasında savaş çıkarsa saldırgan taraf Allah'ın emrine dönüşüncüye kadar onlarla savaşmayı ve sonunda tarafların arasını bulup adalet dairesinde uzlaştırmayı emreden âyet-i kerîminin (el-Hucurât 49/9) hükmüne uyarak olaylar karşısında ilgisiz kalmamış ve sadece iç savaşa son vererek müslüman kanının haksız yere akıtılmasını önlemek gayesiyle yola çıkmıştır. Hız. Âişe ve maiyetindekiler Basra'ya varınca Hz. Ali'nin valisi Osman b. Hu-neyf'i küçük bir çatışmadan sonra bertaraf edip şehre hâkim oldular.

Suriye'ye Muâviye üzerine yürümek için hazırlık yapmakta olan Hz. Ali bu gelişmeleri öğrenince Medine'den Irak'a hareket etti. Hız. Âişe ile Hz. Ali arasında çeşitli mektuplaşmalar ve müzakereler olmuşsa da 36 yılı Cemâziyelâhîrinde (Aralık 656) müslümanlar arasındaki ilk kanlı çarpışma engellenemedi. Bu olay, Hz. Âişe'nin savaşı devesinin üzerinde idare etmesinden dolayı Cemel Vak'ası diye meşhur oldu. Sonunda Hz. Âişe tarafı savaşı kaybetti. Hız. Ali kendisine esir muamelesi yapılmasına izin vermedi. Kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'in nezaretinde onu önce Basra'ya, kendisine on iki bin dirhem verdikten sonra, oradan yanına kattığı Basralı kırk kadınla birlikte Medine'ye gönderdi. Fakat Hz. Âişe o yıl da hacca iştirak etmek istediğinden önce Mekke'ye gitti. Oradan da Medine'ye döndü. Sadece Allah'ın emrini yerine getirmek gayesiyle katılmış olmasına rağmen, Hız. Osman'ın halifeliğinin son yıllarında başlayıp Cemel Vak'asıyla sona eren siyasî faaliyetleri sonraları onu çok üzmüştür. Birçok müslümanın ölü-

müne sebep olan bu acı olayları yaşamaktansa daha önce ölmeyi tercih ettiğini söylemiş, Peygamber hanımlarının evlerinde oturmalarını emreden âyeti (el-Ahzâb 33/33) her okudukça baş örtüsü ıslanmaya kadar ağlamıştır. Cemel Vak'ası'ndan sonra Medine'de sakin bir hayat sürmüş, bir daha siyasete karışmamış ve Hz. Ali ile barışmıştır. Ancak Muâviye devrindeki bazı icraatı tenkit etmekten çekinmemiştir. Hız. Ali ve taraftarlarına sövmeyi reddeden sahâbî Hucr b. Adî'nin öldürülmesinden dolayı Muâviye'ye çıkışması da bu kabil-dendir. Bazı Şiîler'in, Hız. Hasan'ın Resûl-i Ekrem'in yanına defnedilmesine onun izin vermediğini iddia etmeleri doğru değildir. Hız. Âişe bunu uygun görmüş, ancak başta Medine Valisi Mervân b. Hakem olmak üzere Emevî ileri gelenleri istemediği için Hız. Hasan oraya defnedilememiştir.

İlmî Hayatı. Hız. Peygamber vefat ettiği zaman çok genç olmasına rağmen Kur'an-ı Kerim'i ve Hız. Peygamber'in sünnetini en iyi bilen, anlayan ve muhafaza eden sahâbîlerin başında yer alır. O hem baba evinde, hem Peygamber'in yanında zekâsı, anlayış kabiliyeti, öğrenme arzusu, kuvvetli hafızası, aşk ve imanı sayesinde en iyi şekilde yetiştirdi ve başkalarına nasip olmayan bilgiler edin-di. Arap dilini maharetle kullanması yanında Arap şiirini de çok iyi bilirdi. Le-bîd'in birçok beyti, Kâ'b b. Mâlik'in hemen bütün kasideleri, Hassân b. Sâbit ve Abdullah b. Revâha'nın manzumeleri onun ezbere bildiği şiirler arasında yer alır. Kur'an ve hadisin anlaşılması için olduğu kadar Arap dili bakımından da şiirin önemine işaret ederek, "Çocukla-rınıza şiir öğretiniz ki dilleri tatlı olsun" derdi.

Hız. Âişe fesahat ve belâgatıyla da ünlü bir hatip olduğu için konuşması insanlara çok tesir ederdi. Babasının vefatı üzerine kabri başında yaptığı dua, Cemel Vak'ası'ndaki hutbesi ve bazı mektupları onun edebî kabiliyetini gösteren şaheser örneklerdir. Babası hakkındaki hutbesini Muhammed b. Kâsım el-Enbârî *Şerhu Huḫbeti 'Âişe 'Um̄mi'l-mū'minîn fî ebihâ* adıyla şerhetmiş ve bu şerh bir risâle halinde Selâhaddin el-Müneccid tarafından yayımlanmıştır (*MMİAdm.*, 1962, 16 sayfa; Beyrut 1950, 40 sayfa). Ayrıca Arap tarihi, *ensâb** ilmi, Câhiliye çağının içtimâî vaziyeti, örf ve âdetleri hakkında geniş bilgi sahibi idi. Şiir ve edebiyat ile tarih ve *ensâb*, bu konularda ihtisas derece-

sinde bilgi sahibi olan babası Hz. Ebû Bekir'den öğrenmişti. Ahlâk ve davranışlarında olduğu gibi ilme merakı bakımından da babasına benzemişti. Hz. Peygamber'den aldığı feyiz sayesinde İslâm esaslarının en mümtaz öğreticisi oldu. Kur'an'ı Kerim'i tefsir etti. Sünnet-i nebeviyyeyi nakl ve şerhetmekle kalmadı, aynı zamanda onun doğru anlaşılması hususunda ilmî tenkit zihniyetini ortaya koydu. Küçük yaşından itibaren Kur'an'ı ezberlemeye başlamış, âyetlerin kıraat tarzını iyice öğrenmişti. Bilhassa Medine'de nâzil olan âyetlerin nü-zûl sebeplerini, delâletlerini, tahlil ve değerlendirmelerini ve her âyetle nasıl istidlâl edilip ahkâm çıkarılacağını çok iyi bilirdi. Kur'an'ı en iyi anlayanlardan biriydi. Sünneti de çok iyi anlamış olan Hz. Âişe, hadislerden istinbât ve kıyas suretiyle yeni hükümler çıkardı. Onun ictihad ve fetvaları, kendisinin bir fakih ve müctehid olarak kabul edilmesini sağladı. Hz. Peygamber'in ashâbı arasında, çok sayıda fetva vermesiyle meşhur olan yedi kişiden biri de Hz. Âişe'dir. Birçok fikhî mesele yanında usûl-i fıkıh, hikmet-i teşrî ve bilhassa ferâiz sahalârında derin bir kültür ve anlayışa sahipti. Talebelerinden Kûfe fakihî Mesrûk'un söylediğine göre, ashâbın büyükleri ferâize dair meseleleri hep ondan sorarlardı. Hadis ve fıkıh kaynaklarında onun bazı sahâbîlerden farklı fetvalarının geniş yer tuttuğu görülür. Tâbiîn devrinin birçok hukukçusu, yüksek seviyedeki hukuk bilgisinden faydalanmak üzere kendisiyle ilmî istişarelerde bulunmuştur. İslâm hukuku sahasındaki görüşleri yeğenleri Kâsim, Urve ve diğer talebeleri tarafından nakledilmiştir.

Kuvvetli hâfızası sayesinde Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetinin daha sonraki nesillere ulaştırılmasında emsalsiz hizmetler ifa etti. Rivayet ettiği hadislerin sayısı 2210'dur. Bunlardan Buhârî ve Müslim'in *Şahîh*'lerinde rivayet ettikleri 297 hadisın 174'ü her iki eserde, elli dördü yalnız Buhârî'de, altmış dokuzu da yalnız Müslim'de yer almaktadır. O hem Hz. Peygamber'in diğer hanımlarından, hem de Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer ve Enes b. Mâlik dışında diğer bütün sahâbîlerden fazla hadis rivayet etmiş olan tek kadındır. Binden fazla hadis rivayet eden ve "müksirün" diye adlandırılan yedi sahâbînin dördüncüsü oldu. Rivayet ettiği hadislerin çoğunu doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den nakletmiştir. Bununla birlikte bazı hadisleri babasından,

Hz. Ömer, Hz. Fâtıma, Sa'd b. Ebû Vakâs, Hamza b. Amr el-Eslemî ve Cüdâme bint Vehb el-Esedîyye'den almıştır. Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi bazı sahâbîler başta olmak üzere Hz. Âişe'den hadis nakledenlerin sayısı 200'den fazladır. Bunlar arasında, kız kardeşi Esmâ'nın oğulları Abdullah b. Zübeyr ile Urve b. Zübeyr, kardeşi Muhammed'in oğulları Abdullah ile Kâsım, tâbiîn neslinin ileri gelenlerinden Saîd b. Müseyyeb, Süleyman b. Yesâr, Şa'bî, Atâ b. Ebû Rebâh, Mucâhid, İbn Sîrîn, Mesrûk zikredilebilir. Kadınlardan da kardeşi Abdurrahman'ın kızları Hafsa ve Esmâ ile Âişe bint Talha, Hasan-ı Basrî'nin annesi Hayre ve ondan nakledilen hadisleri en iyi bilen Amre bint Abdurrahman sayılabilir. Rivayet ettiği hadislerin sebep-i vürûdunu ve delâletlerini beyan eder, ayrıca Kur'an-ı Kerim'e muhalif bir unsur ihtiva edip etmemesi bakımından onları incelemeye tâbi tutar, bazı sahâbîlerin rivayet sırasında yaptıkları hataları düzeltirdi. Bir kısım hadislerin baş veya son taraflarının, yahut esbâb-ı vürûdunun iyi bilinmemesinden kaynaklanan hataları düzeltirken "yanıldı", "unuttu", "hadisin baş tarafını nakletmeyip sonunu nakletti" gibi ifadeler kullanarak İslâm dünyasında tenkit zihniyetinin gelişmesine öncülük etti.

Aralarında bazı meşhur sahâbîlerin de bulunduğu çağdaşlarından kimlerin hangi yanlışlarını tashih ettiği ve bu yanlışların hangi sebeplerden ileri geldiğini gösteren *İstidrâk*'leri hususunda müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bu sahada bilinen en eski eser, Ebû Mansûr Abdülmuhsin b. Muhammed eş-Şihî el-Bağdâdî'nin (ö. 489/1096), içinde yirmi beş hadisın yer aldığı bildirilen *İstidrâkü ümmi'l-mü'minîn 'Âişe 'ale's-şahâbe* adlı risâlesidir. Adının *el-Kifâye* olması da muhtemel olan bu eserin Haydarâbâd Saîdiyye Kütüphanesi'nde (Hadis, nr. 360) bir nüshası olduğu bildirilmektedir (Hatiboğlu, s. 61). Hz. Âişe'nin *istidrâk*lerine dair ikinci ve en geniş eser, Türk asıllı Mısırlı âlim Bedreddin ez-Zerkeşî'nin *el-İcâbe li-irâdi me'stedrekethü 'Âişe 'ale's-şahâbe* (nşr. Saîd el-Efgânî, Beyrut 1970) adlı kitabıdır. Bu eserin telhisi sayılabilecek bir diğer çalışma, Süyûtî'nin *'Aynü'l-işâbe fi'stadrâki 'Âişe 'ale's-şahâbe* (Dimâşk 1983) adlı eseridir.

Hz. Âişe'nin naklettiği hadislerin muhtevaları incelendiğinde, başta Resûlul-

lah'ın peygamberliği, aile hayatı, günlük yaşayışı, savaşları, Vedâ hacı, vefatı ve ahlâkî olmak üzere, Câhiliye çağı tarihi, kadınlara dair hükümler, Mekke ve Medine devirlerindeki müslümanların çeşitli faaliyetleri, ibadetler ve ibadetler tarihi, *rû'yetullah**, gaybın bilinmesi, kıyamet, ölüm ve âhiret hayatına dair bazı kelâmî mesele ve haberleri ihtiva ettiği görülür.

Hz. Âişe'nin en belirgin özelliklerinden biri de İslâm dininin esaslarını anlatmak hususundaki faaliyetleridir. Hz. Peygamber'den sonra onun evi, kadın erkek, büyük küçük birçok kimsenin huzuruna gelip kendisini dinlediği, varsa sorusunu sorup cevabını aldığı bir ilim ve irfan ocağı oldu. Ashaptan bazıların vefat etmiş olması, birçoğunun da fetihler sebebiyle muhtelif bölgelere gitmesi sonucunda Medine'de çok az sahâbî kalmıştı. Hz. Âişe'nin varlığı sayesinde, "Peygamber şehri Medine" ilim merkezi olmaya devam etti. Bu şehirde onun yıllarca süren eğitim ve öğretim faaliyetleri sonunda, İslâm ilimlerinin temellerinin atılması ve ilmî hareketin gelişmesi yanında, hadis ve fıkıh sahalârında Medine ekolü teşekkül etti. Hz. Âişe, yalnızca şifahî sorularla değil aynı zamanda muhtelif şehir ve bölgelerde yaşayan müslümanların mektupla sordukları sorulara da cevaplar vermiştir. Böylece hadislerin ve bazı fikhî meselelerin yazılmasına da öncülük etmiş oldu. Diğer taraftan 23 (644) yılından vefatına kadar her yıl hac için Mekke'ye gittiğinde, muhtelif yerlerden gelenlerin kendisini cadırında ziyaret etmelerine ve soru sormalarına izin verdi. Hz. Peygamber zamanından başlamak üzere kadınların eğitim ve öğretimiyle çok yakından meşgul oldu; çevresinde ders dinleyen ve hadis nakleden birçok kız ve kadın yer aldı. Böylece o hem bizzat, hem de yetiştirdiği öğrencileri ile İslâm dünyasında kadınların ilimle meşgul olmaları gerektiğini, hiçbir tereddüde meydan vermeyecek şekilde göstermiş oldu.

Hz. Âişe İslâm dünyasının en meşhur kadınlarından biridir. Hz. Peygamber'in hanımı olması yanında *ifk**, *îlâ** ve *tah-yîr** hadiseleri dolayısıyla kendisi hakkında Kur'an âyetleri nâzil olmuştur. Onun hayatı ve şahsiyeti ile rivayet ettiği hadisler, *istidrâk*leri, fetvaları, siyâsî faaliyetleri hakkında tefsir, hadis ve fıkıh külliyyatı, siyer ve megazî, tarih ve tabakat, şiir ve edebiyat kitaplarında pek çok vesika ve geniş bilgi bulunmak-tadır. Hz. Peygamber'in hanımları hak-

kında yazılmış müstakil eserler de dik-kate alınırsa Hz. Âişe'nin biyografisi için başvurulması gereken kaynakların çok zengin olduğu görülür.

Hz. Âişe hakkındaki müstakil eserler şöylece sıralanabilir: Abdülcelil b. Muhammed el-Kazvî'nin, *Tenzihü 'Â'i-şe 'ani'l-fevâhiş-i 'azîme'si* (*Hedyye-tü'l-ârifin*, I, 500); Abdülkâdir b. Muhammed eş-Şâzelî'nin 1090'da (1679) yazdığı *Reddül-'uḫlûl-i-ta'îşe fî ma'htuş-şat bihî Ḥadîce* ve *'Â'îşe* (Rabat, Hizâ-netü'l-melekiyye, nr. 296); Abdullah b. İbrâhîm Mîrganî el-Hüseynî'nin 1168'de (1755) kaleme aldığı *el-Cevheretü's-şifâfiyye fî ba'zî menâkıbî's-Seyyide eş-Şiddîkayye* (bk. Müneccid, s. 220); müellifi meçhul, *Ḥadîşü nikâhı Muḥammed min Ḥadîce* ve *Ḥadîşü nikâhı Muḥammed min 'Â'îşe* (Berlin Ktp., nr. 9631). Hz. Âişe'nin hayatında önemli bir yeri olan ifk ve Cemel vak'alarıyla ilgili kitaplar da yazılmıştır.

Hz. Âişe'nin babası hakkındaki hut-besini Hatîb el-Bağdâdî de şerhetmiştir. Abdullah b. Ebû Dâvûd es-Sicistânî Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadisleri *Müsnedü 'Â'îşe* adıyla müstakil bir eserde toplamıştır (Sezgin, I, 343). Başka müelliflerin de bu nevî çalışmaları vardır (bk. Abdülhay el-Kettânî, II, 434).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 29-282; a.mlf., *Fezâ'ilü's-şahâ-be* (nşr. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas), Mekke 1403/1983, II, 868-881; Buhârî, "Vü-dû", 45, "Teyemmüm", 1, 2, "Salât", 69, 86, 102, "Ezân", 39, "Cenâ'iz", 33, 96, "Büyû", 57, "Kefâlet", 4, "Mezâlim", 25, "Hibe", 7, 8, 14, 15, "Şehâdât", 15, 30, "Farzû'l-ḥumus", 4, "Bed'ül-halk", 6, "Enbiyâ", 19, 32, 46, "Menâkıb", 25, "Fezâ'il", 5, 8, 30, "Menâkı-bül-enşâr", 20, 44, 45, 46, 48, "Megâzî", 8, 12, 34, 38, 39, 65, 82, 83, 97, 98, 108, 114, "Talâk", 20, "Tib", 22, "Libâs", 31, 58, "Edeb", 62, 63, 64, 111, "Fiten", 18; a.mlf., *et-Târîhu's-sagîr* (nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed), Kahire 1396-97/1976-77, I, 125-126; Müslim, "Ḥayız", 108, 109, "Salât", 90-97, 267-272, "Salâtü'l-ideyn", 16-21, "Cenâ'iz", 22, 25, 26-27, 102-103, "Nikâh", 69-72, 78, "Radâ", 47-50, "Ta-lâk", 20-21, "Müsâkât", 1-3, "Eşribe", 139, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 8, 70, 74-92, 155-156, 160, "Teybe", 56-58, "Sifâtü'l-münâfiḳîn", 70; İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 239-240, 249-250; İbn Ze-bâle, *Müntehab min Kitâbi Ezvâcî'n-Nebî*, Me-dine 1981, s. 39-44; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 249, 265, 292, 426-439; II, 554-555, 708-709, 719-720, ayrıca bk. İndeks; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 57, 83, 254; II, 289-290, 294-295, 296 vd., 351, 643, 644; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 295-296, 302; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 58-81, 179-192, ayrıca bk. İndeks; Halîfe b. Hayyât, *Târîh* (Zekkâr), s. 25, 47-48, 191-192; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere* (nşr. Fehîm Muhammed Seltût), Cidde 1399/1979, I, 311-349; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 134-135, 153, 173, 176, 208-209, 282, 328, 549; Fesevî, *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-târîh*, I, 446-447,

486-487, 489, 524, 559, 645; II, 374; III, 186, 268-269; Belâzürî, *Ensâb*, I, 167, 224-225, 269-270, 341-343, 409-422, 423-427, 450, 466-467, 545-557, 559-560, 562; IV/1, s. 23, 29, 263-266, 583-584; Ebû Zûr'a ed-Dimaşkî, *Târîh* (nşr. Şûkrullah b. Nîmetullah el-Kücânî), Di-maşk 1980, I, 291, 490, 494, 529, 589; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 1261-1263, 1517-1528, 1766-1771, 1808-1816, 3096-3129, 3154-3254; Muhammed b. Kâsım el-Enbârî, *Şerhu Ḥuḫbeti 'Â'îşe Ümmi'l-mü'minîn fî ebthâ* (nşr. Selâ-haddin el-Müneccid), *MMIAdm*, XXXVII (1962); İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 86, 142-143, 154, 318-319; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 43-50; İbn Abdülber, *el-İst'âb* (nşr. Ali Mu-hammed el-Bicâvî), Kahire 1969, IV, 1881-1885; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, V, 501-504; Muhibbüd-din et-Taberî, *es-Simṭü's-semîn fî menâkıbî ümmehâtî'l-mü'minîn*, Haleb 1346/1928, s. 29-83, 169, 183-188; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ*, II, 135-201; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 127-130, 130-133, 331; IV, 160-164; V, 291-301; VI, 211-212; VII, 230-247, 304-305; VIII, 91-94; Zerküşî, *el-Lcâbe li-trâdi me'stedrekethü 'Â'îşe 'ale's-şahâbe* (nşr. Saïd el-Efgânî), Beyrut 1970, s. 32-33, 37-38, 39-40, 41-44, 45-70, 76-77, 114-177; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XII, 433-436; a.mlf., *el-İşâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, VIII, 16-20; Âmirî, *er-Riyâzü'l-müsteṭabe* (nşr. Ömer Ebû Hacle), Beyrut 1979, s. 310-311; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 61-63; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, I, 52-53; II, 432-434; Süleyman Nedvî, *İslâm Târîhi: Asr-ı Saadet* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstan-bul 1346/1928, V, 10-268; *Hedyyetü'l-ârifin*, I, 500; Akkâd, *eş-Şiddîka bintü's-Şiddîk*, Kahire 1963, s. 39, 59-60, 64-65, 70, 82-85, 95-97; Sezgin, *GAS*, I, 343; Saïd el-Efgânî, *'Â'îşe ve's-siyâse*, Beyrut 1391/1971; Nevzat Aşık, *Sahabe ve Hadis Rivayeti*, İzmir 1981, s. 79-80, 244-247, 249-251, 259-270, 278-289, ayrıca bk. İndeks; a.mlf., *Hazreti Âişe'nin Hadisciliği*, İzmir 1987; Müneccid, *Mu'cem mâ üllife'an Resûlil-lâh*, Beyrut 1402/1982, s. 219-223; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ*, III, 9-131; Nabia Abbott, *Aishah: The Beloved of Mohammed*, London 1985; Mehmed S. Hatiboğlu, "Hazret-i Âişe'nin Ha-dis Tenkidciliği", *ACİFD*, XIX (1973), s. 59-74; Ömer Rıza Doğrul, "Aişe", *İTA*, I, 193-205; M. Seligsohn, "A'îşe", *İA*, I, 229-230; W. Montgo-mery Watt, "A'îsha bint Abi Bakr", *EI*² (Fr.), I, 317-318; Eminullah Vesîr, "A'îşe bint Ebî Bekr, Ümmü'l-mü'minîn", *İDMİ*, XII, 707-713.

MUSTAFA FAYDA

ÂİŞE el-BAÜNİYYE

(bk. BAÜNİYYE).

ÂİŞE İSMET TEYMUR

(عائشة عصمت التيمور)

Âişe İsmet bint İsmâil

b. Muhammed Kâşif et-Teymûr

(1840-1902)

Mısırlı şair ve mütefekkir.

Meşhur Teymûriyye Kütüphanesi'nin (el-Hizânetü't-Teymûriyye) sahibi Ahmed Teymur Paşa'nın ablasıdır. Dedesi Mu-hammed Kâşif Teymur, Fransızlar'ın Mi-

sir'i terketmesinden sonra Osmanlı as-kerleriyle birlikte oraya gidip yerleşti. Âişe Teymur Kahire'de dünyaya geldi. Daha çocukken şiir ve edebiyatla fazlaca ilgilendiğini, ev işlerini sevmediğini gö-ren babası İsmâil Paşa özel hocalar tu-tarak kızının Arapça, Türkçe, Farsça ve Fransızca'yı öğrenmesine itina gösterdi. Âişe, ilk üç dili her birinde şiir yazabile-cek seviyede öğrendi. Devrinin tanınmış erkek ve kadın hocalarından Kur'ân-ı Kerîm, fıkıh, gramer, aruz ve hat ders-leri aldı. Daha sonra İstanbullu Muham-med Tevfik Bey'le evlendi (1854) ve İstan-bul'a gitti. Önce babasını (1872), son-ra da kocasını (1875) kaybedince Kahi-re'ye döndü ve kendini tamamiyle oku-maya verdi. Türkçe, Arapça ve Farsça olarak yazdığı şiirlerini neşretti. On sekiz yaşındaki kızı Tevhîde'nin ölümü Âişe İsmet Hanım'ı çok sarstı; yedi yıl süren bir hüzün ve inziva dönemine gir-di. Etrafındakilerin ısrarıyla tekrar şiir ve edebiyata döndü ve önce Türkçe şiir-lerini topladığı *Şukûfe* adlı divanını, da-ha sonra da *Hilyetü't-ḫrâz* adını verdiği Arapça divanını yayımladı. Eserleri bü-yük yankılar uyandırdı. Abbas Mahmûd el-Akkâd onun şiirinin, Mahmûd Sâmî el-Bârûdî ile Mahmûd Safvet es-Sââtî istisna edilecek olursa, XIX. yüzyılın or-talarında Mısır edebiyatçılarının ulaştığı zirvenin en üst noktasında yer aldığını söyler.

Küçük kardeşi Ahmed Teymur Paşa'nın söylediğine göre daima baş örtüsüy-le dolaşan Âişe Teymur, müslüman ka-dınları İslâmî bir anlayışla yeniden der-lenip toparlanmaya davet etmiş, aile saadetinin tamamiyle kız çocuklarının terbiye ve tahsiline bağlı olduğunu ısrar-la belirtmiştir. Ânise Mey takma adıyla *'Â'îşe Teymûr* isimli bir kitap yazan hıristiyan müellif Mari Ziyâde, bu eserinde şairin evinin ünlü ediplerin buluşma yeri olduğunu belirterek Âişe Teymur'un bu toplantılarda örtülü mü, yoksa örtü-süz mü bulunduğunu kesin olarak bile-mediğini söylüyorsa da bir beytinde, "Ör-tümün şerefini iffetimle korur, yaşitla-rımdan da ismetimle yücelirim" diyen Âişe Hanım'ın hayatının her döneminde tesettüre riayet ettiği anlaşılmaktadır.

Kahire'de vefat eden Âişe Teymur'un belli başlı eserleri şunlardır: 1. *Hilye-tü't-ḫrâz*. Arapça şiirlerinin çoğunu top-layan divanıdır (Kahire 1303, 1310). 2. *Şu-kûfe*. Türkçe şiirlerinden meydana ge-len bir divandır (İstanbul, ts.). 3. *Netâ'i-cü'l-aḫvâl fî'l-aḫvâl ve'l-ef'âl*. Edebiya-